

KS. WŁADYSŁAW GŁOWA

PRZEPOWIADANIE W OKRESIE ADWENTU I BOŻEGO NARODZENIA ZWIĄZANE Z RÓŻNYMI FORMAMI POBOŻNOŚCI LUDOWEJ TYCH OKRESÓW

Liturgia zajmuje centralne miejsce w duchowym życiu Kościoła i każdego chrześcijanina. Jest ona „szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła, i jednocześnie jest źródłem, z którego wypływa cała jego moc [...] Z liturgii przeto, a głównie z Eucharystii jako ze źródła, spływa na nas łaska i z największą skutecznością przez nią dokonywa się uświęcenie człowieka w Chrystusie i uwielbienie Boga, które jest celem wszystkich innych dzieł Kościoła” (KL 10). Kościół, jako Mistyczne Ciało Chrystusa i Lud Boży Nowego Przymierza, urzeczywistnia się przede wszystkim w celebracjach liturgicznych. „Dlatego każda celebrowanie jako działanie Chrystusa-Kapłana i Jego Ciała, czyli Kościoła, jest czynnością w najwyższym stopniu świętą, której skuteczności z tego samego tytułu i w tym samym stopniu nie posiada żadna inna czynność Kościoła” (KL 7).

Z drugiej jednak strony należy pamiętać, że „liturgia nie wyczerpuje całej działalności Kościoła” (KL 9). Także „życie duchowe nie ogranicza się do udziału w samej tylko liturgii. Chrześcijanin bowiem, choć powołany jest do modlitwy wspólnej, powinien mimo to wejść także do swego mieszkania i w ukryciu modlić się do Ojca¹, a nawet, jak uczy Apostoł, powinien modlić się nieustannie². Ten sam Apostoł poucza nas, że mamy zawsze nosić w ciele swoim umartwienie Jezusowe, aby i życie Jezusowe przejawiało się w na-

Ks. prof. dr hab. WŁADYSŁAW GŁOWA – kierownik Katedry Homiletyki w Instytucie Liturgiczno-Homiletycznym KUL; adres do korespondencji: ul. Rynek 35, 37-300 Leżajsk; e-mail: wladyslaw.glowa@kul.lublin.pl

¹ Por. Mt 6, 6.

² Por. 1 Tes 5, 17.

szym ciele śmiertelnym³ Dlatego w ofierze Mszy świętej błagamy Pana, aby «przyjąwszy duchową ofiarę, nas samych uczynił wiecznym darem dla siebie»⁴ (KL 12). Stąd też „zaleca się usilnie nabożeństwa ludu chrześcijańskiego, zgodnie z przepisami i zasadami Kościoła, zwłaszcza te, które się odbywają z woli Stolicy Apostolskiej. Szczególnym uznaniem cieszą się także nabożeństwa partykularne Kościołów, odprawiane z polecenia biskupów, stosownie do zwyczajów lub ksiąg prawnie zatwierdzonych. Uwzględniając okresy liturgiczne, nabożeństwa te należy tak uporządkować, aby zgadzały się z liturgią, z niej poniekąd wypływały i do niej wiernych prowadziły, ponieważ ona ze swej natury znacznie je przewyższa” (KL 13). Kongregacja do Spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, chcąc dowartościować różne formy pobożności ludowej, a równocześnie określić ich podrzedną rolę w stosunku do czynności liturgicznych, wydała w 2002 r. odpowiedni dokument pt. *Direttorio su pietà popolare e liturgia. Principi e orientamenti*⁵ W dokumencie tym określono, że przez pobożność ludową należy rozumieć „różne manifestacje kultyczne o charakterze prywatnym lub wspólnotowym, które w ramach wiary chrześcijańskiej są przeważnie wyrażane nie na sposób liturgii, lecz w formach wywodzących się z ducha poszczególnych narodów lub grup społecznych i ich kultury” (DPLL 9).

1. ZASADNICZE FORMY POBOŻNOŚCI LUDOWEJ W OKRESIE ADWENTU I BOŻEGO NARODZENIA

W okresie Adwentu praktykowane są „różne formy pobożności ludowej, które umacniały wiarę ludu i z pokolenia na pokolenie przekazywały świadomość podstawowych treści tego okresu liturgicznego” (DPLL 97). Do najczęściej spotykanych zaliczane są: wieniec adwentowy, procesje adwentowe, Nowenna przed Niepokalanym Poczęciem Najświętszej Maryi Panny i Nowenna przed Bożym Narodzeniem oraz żłóbek.

³ Por. 2 Kor 4, 10-11.

⁴ *Mszal Rzymski łacińsko-polski*. Paris 1968 – Modlitwa nad darami Poniedziałku w oktawie Zesłania Ducha Świętego; III Modlitwa Eucharystyczna: „Niech On nas uczyni wiecznym darem dla Ciebie...”; por. *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*. Poznań 1986 – III Modlitwa Eucharystyczna: „Niech On nas uczyni wiecznym darem dla Ciebie...”

⁵ Kongregacja do Spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*. Tł. J. Sroka, red. S. Cichy. Poznań 2003 (dalej skrót: DPLL).

Wieniec adwentowy, jako kompozycja z czterech świec i zielonych gałązek, był i nadal jest praktykowany zwłaszcza w krajach germańskich i północnoamerykańskich. U nas coraz częściej przyjmuje się jako element dodatkowy na czas Adwentu – w kościele, przy ołtarzu, a także w chrześcijańskich domach.

W okresie Adwentu pobożność ludowa poświęca wiele uwagi Najświętszej Maryi Pannie – Matce obiecanego Zbawiciela. Przejawia się to głównie w dwóch nowennach: przed Jej Niepokalanym Poczęciem i przed Bożym Narodzeniem.

Na strukturę Nowenny przed Uroczystością Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny powinny się składać przede wszystkim: biblijne teksty prorockie, poczynawszy od proroctwa z Księgi Rodzaju: „Wprowadzę nieprzyjaźń między ciebie a niewiastę, pomiędzy potomstwo twoje a potomstwo jej; ono zmiążdży ci głowę, a ty zmiążdżysz mu piętę” (Rdz 3, 15), aż do pozdrowienia Archanioła Gabriela skierowanego do Maryi „Służebnicy Pańskiej”, „Pełnej łaski” (Łk 1, 28) i zwiastowania narodzin Mesjasza, Jezusa Chrystusa (por. Łk 1, 31-33)⁶ Po czytaniach biblijnych powinno być miejsce także na krótką homilię. Ważną rolę mogą odegrać również odpowiednie pieśni maryjne, podkreślające prawdę o Jej Niepokalanym Poczęciu i o Jej Bożym Macierzyństwie. Innym elementem strukturalnym tejże Nowenny będą jeszcze różne modlitwy, np. prośby z I i II Nieszporów Uroczystości Niepokalanego Poczęcia⁷, poprzedzone kantykiem Maryi „Magnificat” (Łk 1, 46-55).

U podstaw powstania Nowenny przed Bożym Narodzeniem leżała potrzeba przybliżenia wiernym dużego bogactwa liturgii tego okresu w czasach, kiedy – głównie ze względu na niezrozumiały język – dostęp do tejże liturgii był dla nich utrudniony. Obecnie zaś, ponieważ wierni mają większe możliwości świadomego uczestniczenia w czynnościach liturgicznych, w miejsce dawnej Nowenny godne polecenia jest celebrowanie w sposób uroczysty Nieszporów, również przez dziewięć dni, czyli od 15 do 23 grudnia. Nieszpory adwentowe w dniach od 17 do 23 grudnia mają specjalne tzw. wielkie antyfony. „Celebracja ta, przed którą lub po której można by jeszcze odprawić nabożeństwo szczególnie umiłowane przez wiernych, stanowiłaby doskonałą, w pełni liturgiczną i odpowiadającą potrzebom pobożności ludowej «Nowennę przed Bożym Narodzeniem». W czasie tego nabożeństwa nieszpornego można zastosować takie elementy jak: homilia, użycie kadzidła, czy dostosowane odpowiednio modlitwy wstawiennicze” (DPLL 103).

⁶ Por. DPLL 102.

⁷ Zob. *Liturgia Godzin*. T I. Poznań 1982 [odtąd skrót: LG] s. 975-976, 985-986.

Kolejną formą pobożności ludowej okresu Adwentu, znaną od starożytności chrześcijańskiej, jest zwyczaj urządzenia małych żłóbków w domach rodzin chrześcijańskich, a także w kościołach.

W okresie Bożego Narodzenia, rozpoczynającym się I Nieszporami Narodzenia Pańskiego, pobożność ludowa ma różne formy wyrażania swoich uczuć religijnych. Wspomniana już była praktyka żłóbków zarówno w kościele, jak i w domach. Poza tym należy tu wymienić: strojenie choinki bożonarodzeniowej, wieczerzę wigilijną, nabożeństwo wigilijne, wzbogacenie dodatkowymi elementami Pasterki, święta Świętej Rodziny, Świętych Młodzianków, dnia 31 grudnia, uroczystości Świętej Bożej Rodzicielki Maryi (1 stycznia), uroczystości Objawienia Pańskiego oraz święta Chrztu i Ofiarowania Pańskiego. To ostatnie święto, stanowiące symboliczne spotkanie Mesjasza w świątyni ze swoim ludem w osobach starca Symeona i prorokini Anny, obchodzone jest wprawdzie już poza okresem Bożego Narodzenia, ale pobożność ludowa włącza je także w ten okres.

Żłóbek domowy stwarza dobrą okazję do krótkiego przy nim nabożeństwa, które gromadzi całą rodzinę. Strukturę tego nabożeństwa tworzą: czytanie Ewangelii o Narodzeniu Jezusa i o pasterzach u żłóbka (Łk 2, 1-20), śpiewanie kolęd, akty uwielbienia i prośby, a szczególnie prośby wypowiedane przez dzieci, które w atmosferze ciepła rodzinnego zajmują w tym czasie pierwsze miejsce.

Podobnie dobrą okazją do wspólnotowego nabożeństwa rodzinnego może stać się także strojenie choinki bożonarodzeniowej, a następnie wieczorne spotkania rodzinne przy choince. Struktura tego nabożeństwa jest podobna jak nabożeństwa przy domowym żłóbku.

Błogosławieństwo stołu połączone z dziękczynieniem za dar pokarmu jest codzienną praktyką w rodzinach chrześcijańskich. Tym bardziej takie błogosławieństwo, poszerzone o czytanie fragmentu Ewangelii o Bożym Narodzeniu, z modlitwą za nieobecnych, a szczególnie za zmarłych oraz z przekazywaniem sobie życzeń radości i Bożego pokoju, powinno mieć miejsce w czasie wieczerzy wigilijnej.

Idealnym wprost nabożeństwem przygotowującym bezpośrednio do celebracji Pasterki o północy jest Liturgia Godzin. Ale „tam, gdzie jest to niemożliwe, [...] godne polecenia byłoby nabożeństwo wigilijne składające się ze śpiewów, czytań biblijnych i innych elementów pobożności ludowej” (DPLL 110).

Wspomniano już wyżej, że z okazji celebracji liturgicznych w niektóre święta i uroczystości można stosować pewne elementy z pobożności ludowej, które jednak nie wchodzą w zakres konkretnej czynności liturgicznej.

Na przykład po Mszy świętej o północy „wierni mogą ucałować figurkę Dzieciątka Jezus, a następnie uczestniczyć w jej procesjonalnym przeniesieniu do żłóbka umieszczonego w kościele lub w przyległej kaplicy” (DPLL 111). W Święto Świętej Rodziny (niedziela w oktawie Narodzenia Pańskiego) zachęca się całe rodziny do wspólnego uczestnictwa w Eucharystii, aby w ten sposób wspominać pielgrzymkę Józefa, Maryi i Dzieciątka Jezus do Jerozolimy na święta Paschy⁸ Należałoby także w to święto odnowić zawierzenie rodzin opiece Świętej Rodziny z Nazaretu, udzielić im błogosławieństwa⁹, pobłogosławić dzieci¹⁰, a także narzeczonych¹¹ Święto to jest także odpowiednim czasem do odnowienia przyrzeczeń małżeńskich męża i żony, złożonych w dniu ich ślubu, bądź do zapisania się ponadto do Stowarzyszenia Świętej Rodziny¹² Nabożeństwo z błogosławieństwem dzieci, z odczytaniem Ewangelii o pomordowaniu dzieci betlejemskich przez Heroda¹³ oraz z odpowiednimi wezwaniami modlitewnymi za dzieci zamordowane w łonach matek, za dzieci cierpiące różnoraką przemoc, wykorzystywane seksualnie i nie mające dostępu do nauki oraz za matki będące w ciąży, jest bardzo wskazane w święto Świętych Młodzianków (28 grudnia). Ostatni dzień roku, 31 grudnia, jest dniem refleksji nad „tajemnicą czasu”, nad przemijaniem, co nadaje nabożeństwu tego dnia charakter pokutny (przeproszenie za popełnione zło i za niewykorzystane łaski udzielane przez Boga) i dziękczynny (wdzięczność za otrzymane od Boga dobrodziejstwa). W naszej tradycji w tym nabożeństwie koniecznymi elementami są: pieśń *Przed oczu Twoje, Panie, winy nasze składamy* oraz *Święty Boże*, a także *Te Deum laudamus*. Noc 31 grudnia w niektórych miejscach jest czasem modlitwy wigilijnej – modlitewnego czuwania, które zwykle kończy się celebrowaniem Eucharystii. Dzień 1 stycznia – Uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi od 1967 r. jest ogłoszony przez Stolicę Apostolską „Światowym Dniem Pokoju” W strukturze nabożeństw w tę uroczystość, której tematem

⁸ Por. Łk 2, 41-42.

⁹ *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. T. II. Katowice 1994 [odtąd skrót: OBł.] Obrzęd błogosławieństwa rodzin w okresie Narodzenia Pańskiego s. 253 nn.

¹⁰ Tamże t. I: Obrzędy błogosławieństwa dzieci s.67 nn.

¹¹ Tamże s. 93 nn.

¹² Stowarzyszenie Świętej Rodziny zostało powołane do istnienia przez papieża Leona XIII listem apostolskim *Neminem fugit* (14.06.1892), w: *Leonis XIII Pontificis Maximi Acta*, XII, Romae 1893 s.149-158. Następnie zostało potwierdzone przez papieża Jana Pawła II dekretem *Pontificium Consilium pro Laicis* (25.11.1987).

¹³ Zob. Mt 2, 13-18.

jest dar pokoju oraz prawda, że „nowy rok” pozostaje pod władzą Chrystusa, powinien znaleźć się hymn *O Stworzycielu Duchu, przyjdź*, gdyż posłany na świat „Duch Święty kieruje myślami i działaniem poszczególnych wiernych oraz wspólnot chrześcijańskich w ciągu całego roku” (DPLL 116). Liczne tradycje i oryginalne wyrazy pobożności ludowej wyrosły i rozwinęły się wokół uroczystości Objawienia Pańskiego – Trzech Króli. Wśród nich godne wymienienia są: uroczysta zapowiedź Paschy i głównych świąt roku liturgicznego oraz jego cykliczne nawroty w czasie, wymiana „darów Epifanii” – składanie sobie darów z okazji tego święta, błogosławienie domów, których drzwi znaczy się krzyżem Chrystusa, cyfrą nowego roku oraz tradycyjnymi inicjałami świętych Mędrców (K+M+B), a także różne przejawy solidarności na rzecz osób przybyłych z dalekich stron, różne inicjatywy misyjne (kolędnicy misyjni zbierają ofiary na rzecz misji) oraz wyznaczanie świętych patronów członkom różnych stowarzyszeń¹⁴ W święto Chrztu Pańskiego należy szczególnie wyeksponować „Obrzęd poświęcenia wody i pokropienia wiernych”¹⁵ przed każdą Mszą świętą i wskazać na jego związek z chrztem świętym, który wprowadził każdego z uczestników Eucharystii do Kościoła i upoważnił do składania Bogu ofiary. Równocześnie bardzo wskazane jest wyjaśnianie znaków i symboli związanych z chrztem świętym. Pobożność ludowa do okresu Bożego Narodzenia włącza jeszcze święto Ofiarowania Pańskiego, które aż do 1969 r. nosiło nazwę „Oczyszczenia Najświętszej Maryi Panny” Ważnymi elementami tego święta jest poświęcenie świec i procesja z zapalonymi świecami. Nawiązując do obrzędu spełnionego przez Maryję¹⁶, zrodził się zwyczaj stosowania obrzędu oczyszczania matek po urodzeniu dziecka. Obecnie odnowione Obrzędy Błogosławieństw przewidują „Obrzęd błogosławieństwa kobiet przed urodzeniem dziecka”¹⁷ i „Obrzęd błogosławieństwa kobiety po urodzeniu dziecka” (ten obrzęd stosuje się tylko wówczas, jeżeli matka nie może uczestniczyć w chrzcie swojego dziecka)¹⁸ Ten pierwszy obrzęd jest szczególnie godny polecenia, aby matka i jej rodzina oraz krewni „włączyli się w ducha modlitwy Kościoła, jednocząc się w wierze i miłości w prośbie o dobre wykorzystanie czasu oczekiwania na dziecko” (DPLL 121). W wielu parafiach po skończonej Eucharystii wierni powracają do swoich rodzin z zapalonymi świecami. Przeżywanie w święto

¹⁴ Por. DPLL 118.

¹⁵ Zob. *Mszal Rzymski dla diecezji polskich* s. (1)-(5).

¹⁶ Por. Łk 2, 22-24.

¹⁷ OBł. t. I s. 99-108.

¹⁸ Tamże s. 108-117

Ofiarowania Pańskiego takich treści jak: „posłuszeństwo Józefa i Maryi Prawu Mojżeszowemu, ubóstwo Świętej Rodziny oraz dziewictwo Matki Jezusa spowodowało, że dzień 2 lutego stał się także świętem tych, którzy poświęcili się służbie Pana i braci w różnych formach życia konsekrowanego” (DPLL 122).

2. GŁÓWNE ZAGADNIENIA ODNOSZĄCE SIĘ DO PRZEPOWIADANIA W OKRESIE ADWENTU I BOŻEGO NARODZENIA W NAWIĄZANIU DO RÓŻNYCH FORM POBOŻNOŚCI LUDOWEJ

Konstytucja o liturgii, mówiąc o nabożeństwach ludu chrześcijańskiego, postawiła postulat, „aby uwzględniając okresy liturgiczne, nabożeństwa te [...] zgadzały się z liturgią, z niej poniekąd wypływały i do niej wiernych prowadziły [...]” (KL 13). Wobec tego także w przepowiadaniu, które winno znaleźć należne miejsce w tych nabożeństwach bądź do nich przygotowywać, należy zawsze nawiązywać do specyfiki danego okresu liturgicznego i równocześnie podkreślać związek tych nabożeństw z liturgią w konkretnym okresie celebrowaną.

2.1. *Przepowiadanie w okresie Adwentu*

Przepowiadanie w okresie Adwentu powinno przede wszystkim uwzględnić charakter tego okresu, ale równocześnie może także „podeprzeć się” tematami charakterystycznymi dla różnych form pobożności ludowej z tego okresu. Należy jednak pamiętać, że te ostatnie tematy nie mogą być w opozycji do tematu zasadniczego, jaki narzuca liturgia tego okresu.

Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza uczą, że „okres Adwentu ma podwójny charakter. Jest okresem przygotowania do uroczystości Narodzenia Pańskiego, przez którą wspominamy pierwsze przyjście Syna Bożego do ludzi. Równocześnie jest okresem, w którym przez wspomnienie pierwszego przyjścia Chrystusa kieruje się dusze ku oczekiwaniu Jego powtórnego przyjścia na końcu czasów. Z obu tych względów Adwent jest okresem pobożnego i radosnego oczekiwania” (nr 39)¹⁹ *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* uzupełnia powyższe określenie Adwentu, nazywając go nie tylko czasem oczekiwania, ale także czasem nawrócenia i nadziei. Do na-

¹⁹ *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*. Poznań 1986 s. [70].

wrócenia bowiem „wzywa liturgia tego okresu głosami proroków, a przede wszystkim Jana Chrzciciela, który wołał: «Nawróćcie się, bo bliskie jest królestwo niebieskie» (Mt 3,2)”. Godny podkreślenia w Adwencie jest także element radosnej nadziei, „bo zbawienie dokonane przez Chrystusa (por. Rz 8, 24-25) i obecność Jego łaski w świecie osiągnie z czasem doskonałość i pełnię, dzięki czemu obietnica przemieni się w spełnienie, wiara w oglądanie, a my «będziemy do Niego podobni, bo ujrzymy Go takim, jakim jest» (1 J 3, 2)» (DPLL 96). Uwzględniając te pouczenia Kościoła o Adwencie, należy w przepowiadaniu w nabożeństwach tego okresu uwzględniać trzy zasadnicze tematy, a mianowicie: wspomnianie pierwszego przyjścia Chrystusa i oczekiwanie na Jego przyjście na Sąd Ostateczny, konieczność nawrócenia oraz radosną nadzieję na osiągnięcie doskonałości i pełni zbawienia dokonanego przez Jezusa Chrystusa.

W pobożności ludowej jest mocno zakorzeniona świadomość długiego oczekiwania na przyjście Mesjasza oraz prawda o umacnianiu nadziei u ludu Bożego Starego Testamentu – w tym długim czasie – przez Boga za pośrednictwem proroków. Czymś charakterystycznym dla tej pobożności jest niezwykły podziw dla Bożego planu zbawienia, w którym Bóg wszechmocny stał się dzieckiem i narodził się z pokornej i biednej „służebnicy Pańskiej” – Maryi, Dziewicy z Nazaretu. Równocześnie wierni bardzo przeżywają prawdę, że Józef wraz z Maryją mającą porodzić Dziecię Jezus nie znaleźli miejsca „w Betlejem, w żadnej gospodzie” (por. Łk 2, 7)²⁰ Należy tutaj zauważyć, że nie wystarczy wzruszać się nad ubogim narodzeniem Chrystusa i podziwiać Boży plan zbawienia. W tym pierwszym bowiem temacie adwentowym oprócz wspomniania pierwszego przyjścia Zbawiciela w Betlejem powinno być także uwzględnione oczekiwanie na przyjście Chrystusa na Sąd w czasach ostatecznych.

Wzmoczone korzystanie z sakramentu pokuty i pojednania przez wiernych w okresie Adwentu świadczy niewątpliwie, że w pobożności ludu chrześcijańskiego jest obecny także drugi temat adwentowy, tzn. nawrócenie. Rzecz oczywista, że temat ten domaga się nieustannego pogłębiania, aby owe nawrócenia adwentowe stawały się rzeczywistą „metanoją”, czyli zmianą sposobu myślenia i postępowania, a nie tylko zrzuceniem z siebie na kilka dni brzemienia grzechów.

Trzeci zaś temat adwentowy, czyli ukazanie tego okresu jako czasu radosnej nadziei, że zbawienie dokonane przez Chrystusa i obecność Jego łaski

²⁰ Por. DPLL 97.

w świecie osiągnie z czasem doskonałość i pełnię²¹, ciągle jeszcze jest bardzo słabo obecny w przepowiadaniu i w pobożności wiernych. I może dlatego tak wiele jest beznadziejności, braku radosnego spojrzenia w przyszłość, kiedy to wszystkie Boże obietnice zostaną zrealizowane, obecna ludzka wiara zostanie zastąpiona oglądaniem Boga twarzą w twarz, i wszyscy, którzy zawierzyli Bogu, będą do Niego podobni.

Ten trzeci temat tym bardziej godny jest tego, aby się nim zainteresowali kaznodzieje, gdyż łączy się on bardzo ściśle z tematem poprzednim, czyli z problemem nawrócenia. Nawrócenie bowiem powinno być przeżywane w atmosferze radości, jaka cechowała ojca przeżywającego powrót syna marnotrawnego²². Wierzący, którzy spotykają się z Bogiem miłosiernym w sakramencie pokuty i pojednania, powinni iść na to spotkanie z głębokim przekonaniem, że swoim szczerym przyznaniem się do win i połączonym z nim żalem doskonałym sprawią Bogu, swojemu Ojcu, wielką radość. Natomiast czymś dla nich pozytywnym, co wynoszą z tego sakramentalnego spotkania z Bogiem miłosiernym, jest fakt, że na nowo wróci im nadzieja na wieczne życie z Ojcem niebieskim.

Wśród różnych form pobożności ludowej, które może wykorzystać kaznodzieja przybliżając wiernym treści teologiczne Adwentu, jest – stosowany już w wielu parafiach – wieniec adwentowy. Zwracając uwagę wiernym na zapalanie w poszczególne niedziele adwentowe kolejnych świec znajdujących się w tym wieńcu, kaznodzieja podkreśli prawdę, że ta praktyka upamiętnia różne etapy historii zbawienia aż do przyjścia Jezusa Chrystusa. Samo zaś światło świec jest symbolem światła, którym Bóg oświecał lud Boży Starego Testamentu przez proroków i w ten sposób coraz bardziej rozjaśniał mroki długiego okresu oczekiwania na pojawienie się Słońca sprawiedliwości – Jezusa Chrystusa (por. Ml 3, 20; Łk 1, 78)²³

Dobłą okazją do zapoznawania wiernych z teologią Adwentu są dwie nowenny, jakie bywają celebrowane w tym okresie, a mianowicie Nowenna przed Uroczystością Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny i Nowenna przed Bożym Narodzeniem. Homilie w pierwszej Nowennie powinny się opierać głównie na biblijnych tekstach prorockich dotyczących Maryi i Jej roli w dziele zbawienia świata, poczynając od tekstu z Księgi Rodzaju (3, 15). Poza tym również sama treść teologiczna Uroczystości Niepokalanego Poczęcia Maryi i wolność Maryi od wszelkiej zmyły grzechowej –

²¹ Por. DPLL 96.

²² Por. Łk 15, 11-32.

²³ Por. DPLL 98.

jako przygotowanie Jej przez Boga na Matkę Syna Bożego, Jezusa Chrystusa – odpowiada w pełni tematowi liturgicznemu okresu Adwentu. Godne rozważań są przede wszystkim długie oczekiwanie na Mesjasza oraz wszystkie symbole i proroctwa Starego Testamentu, które przypomina wiernym liturgia okresu Adwentu²⁴ W Nowennie zaś przed Bożym Narodzeniem, gdy jest ona celebrowana w formie Nieszporów, od 15 do 23 grudnia kaznodzieja ma do wykorzystania krótkie czytania biblijne wraz z responsoriami, a szczególnie tzw. wielkie antyfony (17-23 grudnia)²⁵

Dużą pomocą do wchodzenia w kontakt z misterium Bożego Narodzenia, zwłaszcza dla dzieci, jest żłóbek betlejemski, urządzany zarówno w kościele, jak i w domach wierzących. Kaznodzieja winien także do tej formy pobożności ludowej nawiązywać, koncentrując jednak uwagę swoich słuchaczy nie na elementach dekoracyjnych, ale głównie na ubóstwie i poniżeniu Syna Bożego oraz na Jego gotowości spełniania od początku bardzo wymagającej woli Bożej.

2.2. Przepowiadanie w okresie Narodzenia Pańskiego

„W okresie Narodzenia Pańskiego Kościół obchodzi tajemnicę objawienia się naszego Pana, czyli Jego pełne pokory narodzenie się w Betlejem, obwieszzone pasterzom jako tym, którzy stanowią początek nowego Izraela przyjmującego Zbawiciela, i objawienie się Mędrcom przybyłym ze Wschodu (por. Mt 2, 1), jako pierwszym spośród pogan, którzy w nowo narodzonym Jezusie uznają i uwielbiają Chrystusa Mesjasza. To objawienie Mesjasza dopełnia się nad rzeką Jordan, gdy Ojciec niebieski ogłasza Jezusa jako «Syna umiłowanego» (Mt 3, 17), który publicznie zapoczątkował swe mesjańskie posłannictwo, a w cudzie przemienienia wody w wino w Kanie Galilejskiej «objawił swoją chwałę i uwierzyli w Niego Jego uczniowie» (J 2, 11)» (DPLL 106).

Pobożność ludowa w okresie Narodzenia Pańskiego jest szczególnie wyczulona na wydarzenia z dzieciństwa Jezusa Chrystusa, w których objawiła się Jego miłość do ludzi. Ten Boży Dar dla ludzkości, jakim jest narodzony w Betlejem Zbawiciel świata, jest świadectwem nieskończonej miłości Boga do człowieka²⁶ I dlatego w przepowiadaniu tego okresu jak refren powinny być powtarzane i komentowane słowa: „Tak bowiem Bóg umiłował świat, że

²⁴ Por. DPLL 102.

²⁵ LG I s. 296-338.

²⁶ Por. Iz 9, 5; J 3, 16.

Syna swego umiłowanego dał, aby każdy, kto w Niego wierzy, nie zginął, ale miał życie wieczne” (J 3, 16). Miłość Chrystusa do ludzi przejawia się w starożytnym zwyczaju z uroczystości Objawienia Pańskiego, jakim jest znaczenie drzwi domów krzyżem, cyfrą nowego roku oraz inicjałami Trzech Mędrców: K+M+B, co należy tłumaczyć formułą: „Christus mansionem benedicat” Jest to usilna prośba o błogosławieństwo Chrystusa dla mieszkańców jakiegoś domu czy mieszkania przez wstawiennictwo tych trzech Mędrców. Objawem wielkiej miłości Chrystusa do ludzi była cała Jego nauka – Ewangelia – Dobra Nowina, którą rozjaśnił ciemności tego świata i ciemności ludzkiego życia. Ten temat szczególnie winien być akcentowany w święto Objawienia Pańskiego. Uczestnicy procesji z pobłogosławionymi świecami manifestują wyraźnie swoje podążanie za Chrystusem, który jest „światłością na oświecenie pogan” (Łk 2, 32). Należy także podkreślać, że „przechowywana w domach gromnica powinna być dla wiernych znakiem Chrystusa jako światłości świata”, a zatem także motywem wyrażania wiary w Niego” (DPLL 123). Gromnica ta podana człowiekowi konającemu jest błaganiem, aby Chrystus, „światłość świata”, przeprowadził go bezpiecznie przez mroki do krainy wiecznej światłości.

Drugi bardzo ważny temat do poruszenia w okresie Bożego Narodzenia to orędzie solidarności Boga z grzesznym i biednym człowiekiem. Solidarność tę Bóg objawił przez fakt, że w Jezusie Chrystusie stał się człowiekiem. Przyszedł na świat „dla nas ludzi i dla naszego zbawienia” (*Credo*), a ponadto: „będąc bogatym, dla was stał się ubogim, aby was ubóstwem swoim ubogacić” (2 Kor 8, 9). Wierzący powinni odpowiedzieć na tę Bożą solidarność z nimi. I dlatego są wzywani i zachęceni do solidarności na rzecz wszystkich kobiet i mężczyzn, którzy, podobnie jak Mędrcy ze Wschodu, pochodzą z dalekich stron. „W stosunku do takich ludzi, bez względu na to, czy są to chrześcijanie, czy też nie, pobożność ludowa przyjmuje postawę życzliwego zrozumienia i czynnej solidarności” (DPLL 118). Ten temat winien dominować w przepowiadaniu w uroczystość Objawienia Pańskiego. W temacie solidarności Boga z ludźmi mieści się także problem współpracy w ewangelizacji różnych narodów i głębokie przeżywanie charakteru misyjnego Epifanii. Miłość Boga objawiająca się w przyjściu na świat Syna Bożego, Jezusa Chrystusa, nie zna granic i obejmuje wszystkich ludzi. Ci zatem, którzy już cieszą się darem Bożego Narodzenia, powinni dzielić się tym darem z innymi.

Ponieważ Odwieczne i Życiodajne Słowo Boże przez narodzenie z Maryi przyszło między ludzi i stało się dla nas widzialne²⁷, godny omawiania jest problem świętości ludzkiego życia jako cudownego wydarzenia, które dokonuje się, ilekroć kobieta rodzi dziecko. Kaznodzieje powinni nawiązywać do choinki, która jest prawie w każdym domu, a symbolizuje drzewo życia zasadzone w środku ogrodu Eden²⁸ oraz drzewo krzyża, z którego zrodziło się dla nas życie wieczne. Idąc dalej, należy wskazać, że to właśnie Chrystus, Boże Dziecię, jest prawdziwym drzewem życia, wywodzącym się z naszego rodu, narodzonym ze świętej i niepokalanej gleby – Dziewicy Maryi. Jest On drzewem zawsze zielonym²⁹ i pełnym owoców. Te wspaniałe owoce duchowe, które przyniósł dla nas Chrystus, symbolizują wszystkie ozdoby choinkowe. Chrześcijanie swoją wdzięczność dla obdarzającego ich swoimi darami Chrystusa wypowiadają składając pod choinkę dary dla ludzi biednych, którzy stanowili przedmiot szczególnej miłości Chrystusa, a teraz stanowią „klejnoty” Kościoła. Problem świętości życia oraz stylu życia rodzinnego na wzór Świętej Rodziny – Jezusa, Maryi i Józefa – powinien być poruszony w przepowiadaniu w święto Świętej Rodziny, a powrócić jeszcze w homiliach w święto Chrztu Pańskiego, kiedy to wspominając chrzest Jezusa Chrystusa, wracamy do swoich narodzin jako dzieci Bożych i do zobowiązań przyjętych w sakramencie chrztu świętego.

Ludzie wszystkich czasów pragną radości i pokoju. Przesłanie radości i pokoju wyrażają m.in. nasze polskie kolędy. Te tematy powinny być obecne w przepowiadaniu okresu Narodzenia Pańskiego. A podstawą do tego jest zwiastowanie przez aniołów pasterzom, że narodził się Zbawiciel świata, „Książę Pokoju” (Iz 9, 5) oraz – po uwielbieniu Boga – ogłaszanie pokoju ludziom, w których Bóg sobie upodobał³⁰ Kaznodzieja, chcąc zaakcentować konieczność życia we wzajemnej zgodzie, miłości i pokoju, powinien powołać się na wieczerzę wigilijną, w czasie której z wyjątkową mocą i radością odżywają więzy rodzinne. Może nawet powołać się na ludową tradycję, że w wieczór wigilijny nawet zwierzęta mówią ludzkim głosem. Wielką bowiem prawdą kryje się w tym ludowym przekazie. Prawda ta głosi, że skoro Bóg przychodzi na świat, to już nie ma miejsca na nienawiść, zemstę, odwet, ale trzeba do siebie mówić „ludzkim głosem”, trzeba wszelkie spory rozwiązywać w dialogu pełnym miłości i życzliwości. Dezaprobatę dla wszelkiej

²⁷ Por. 1 J 1, 2.

²⁸ Por. Rdz 2, 9.

²⁹ Por. Łk 23, 31.

³⁰ Por. Łk 2, 14.

przemocy zwłaszcza wobec dzieci, która zagraża ich życiu (aborcja), godności (molestowanie seksualne), moralności oraz prawu do nauki, a równocześnie wzywaniu do szacunku i opieki nad kobietami w ciąży, do adopcji dzieci oraz do organizowania różnych funduszy, aby dzieci z biednych rodzin mogły znaleźć odpowiednie warunki do zdobywania wiedzy, powinno cechować homilie w święto Świętych Młodzianków – dzieci pomordowanych z powodu ślepej nienawiści Heroda do Chrystusa³¹ W Uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi tematem przepowiadania jest wielki Boży dar, jakim jest pokój. Dzień ten, 1 stycznia, jest powszechnie przeżywany jako dzień życzeń. Kaznodzieja powinien uświadamiać wiernym, którzy życzą sobie „szczęśliwego Nowego Roku”, że „nowy rok” pozostaje pod władzą Chrystusa. I dlatego składając sobie życzenia może nie zawsze uświadamiają sobie w pełni, że to właśnie Chrystus jest Tym, do którego należą dni i wieki³² Drugie ważne życzenie w tym dniu, a mianowicie „życzenie pokoju”, także wskazuje na Chrystusa – Księcia Pokoju i Dawcę tego daru dla ludzi. Dar ten ma głębokie korzenie biblijne, chrystologiczne i wybitnie bożonarodzeniowe. Powszechnymi na ambonach powinny być w tę uroczystość wezwania do intensywnej modlitwy o pokój, o wychowanie do pokoju i doceniania tych wartości, które z niego wypływają, takich jak: wolność, solidarność, godność osoby ludzkiej, braterstwo, szacunek dla przyrody, prawo do pracy, świętość życia i demaskowanie tych przyczyn, które zagłuszają ludzkie sumienia i zagrażają pokojowi. Ponieważ w tym dniu przeżywają wierzący Uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi, wobec tego również w przepowiadaniu nie może zabraknąć akcentu maryjnego. Należy wskazać, że to właśnie Maryja, Boża Rodzicielka, dała światu Jezusa Chrystusa – Księcia Pokoju. Ponadto warto w tym dniu czynić refleksję nad wezwaniem następującym po Pozdrowieniu Anielskim: „Święta Maryjo, Matko Boża, módl się za nami grzesznymi...”, a także nad pierwszym polskim hymnem – *Bogarodzica*” Należy podkreślać, że dziewicze macierzyństwo Matki Bożej jest szczególnym wydarzeniem zbawczym. „Dla Maryi była to podstawa i przyczyna Jej szczególnego wywyższenia, a dla nas źródło łaski i zbawienia, gdyż przez Nią «otrzymaliśmy Dawcę życia wiecznego»³³ (DPLL 115).

³¹ Por. Mt 2, 16-17.

³² Por. Ap 1, 8; 22, 13.

³³ *Mszal Rzymski dla diecezji polskich* – 1 stycznia, Oktawa Narodzenia Pańskiego: Uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi, Kolekta.

Narodziny Dzieciątka Jezus w ubogiej betlejemskiej stajni wytwarzają nastrój prostoty, ubóstwa, pokory i zaufania Bogu. Wobec tego również te zagadnienia powinny dominować w homiliach okresu Narodzenia Pańskiego. W ten sposób pobożność ludowa, przeżywająca instynktownie prawdziwe wartości zawarte w Bożym Narodzeniu, będzie wielką pomocą, aby zdrowa tradycja religijna stała się prawdziwym antidotum na traktowanie tego okresu jako okazji do konsumizmu i wchodzenia do chrześcijańskich rodzin w sposób bardzo brutalny neopogaństwa. Dobrą odpowiedzią na „szaleństwa” oziębłych chrześcijan na przełomie starego i nowego roku, a także świadomie podjętą ofiarą dla Chrystusa, który jest Alfą i Omega, który zawsze był, jest i będzie i do którego należy czas i wieczność, jest modlitewne czuwanie w nocy 31 grudnia, zakończone celebrowaniem Eucharystii. Narodzenie pokornego Chrystusa w skrajnym ubóstwie winno być zaakcentowane w związku ze zwyczajem istniejącym w uroczystość Objawienia Pańskiego, jakim jest tzw. wymiana „darów Epifanii” – obdarowywanie siebie wzajemnie różnymi darami. Ten zwyczaj powinien mieć charakter religijny, a jego motywacją jest nie tylko ewangeliczne opowiadanie o darach przyniesionych Jezusowi przez Mędrców ze Wschodu³⁴, ale przede wszystkim obdarowanie ludzi przez Boga największym Darem, jakim jest narodzony Mesjasz – Emanuel³⁵. Temat pokory i ubóstwa powinien znaleźć miejsce w przepowiadaniu w święto Ofiarowania Pańskiego. Przykładem wzywającym do naśladowania jest pełna pokory postawa Maryi, która poddając się obrzędowi oczyszczenia według Prawa Mojżeszowego³⁶, przyniosła Jezusa do świątyni, aby Go przedstawić Panu. Równocześnie złożyła też ofiarę ludzi ubogich (parę synogarlic albo dwa młode gołębie)³⁷. Wspomnieliśmy już, że przeżywanie w święto Ofiarowania Pańskiego takich treści jak „posłuszeństwo Józefa i Maryi Prawu Mojżeszowemu, ubóstwo Świętej Rodziny oraz dziewictwo Matki Jezusa, spowodowało, że dzień 2 lutego stał się także świętem tych, którzy poświęcili się służbie Pana i braci w różnych formach życia konsekrowanego” (DPLL 122).

Podsumowując problem przepowiadania w Okresie Adwentu i Bożego Narodzenia w nawiązaniu do różnych form pobożności ludowej tych okresów, należy podkreślić zarówno wielość tych form, jak również ich bogactwo treściowe. Kaznodzieja, znając te treści, powinien do nich nawią-

³⁴ Por. Mt 2, 11.

³⁵ Por. Iz 7, 14; 9, 6; Ml 1, 23.

³⁶ Por. Kpł 12, 1-8.

³⁷ Por. Łk 2, 24; Kpł 5, 7; 12, 8.

zywać w swoim przepowiadaniu, gdyż one są głęboko zakorzenione w świadomości wierzących. Ponadto ważne jest i to, że autentycznie tłumacząc te różne formy pobożności ludowej, będzie je oczyszczał z niewłaściwych naleciałości, obcych duchowi religijnemu i liturgii Kościoła. A w końcu jego przepowiadanie musi być tak ukierunkowane, aby wierni dochodzili do przekonania o pierwszeństwie „liturgii nad wszelkimi innymi możliwymi i prawnie uznanymi formami modlitwy chrześcijańskiej” (DPLL 11).

LITERATURA

- Bartoszewski K.: Adwent w tradycji polskiej. W: Encyklopedia Katolicka. T. 1. Lublin 1973 kol.114.
- Błońska M.: Boże Narodzenie w folklorze. W: Encyklopedia Katolicka. T. 2. Lublin 1976 kol. 869-873.
- Burzawa S.: Adwent. Kraków 1994.
- Gloger Z.: Obrzędowość ludowa Bożego Narodzenia, jej początek i znaczenie pierwotne. Poznań 1926.
- Głowa W.: Pobożność ludowa okresu Bożego Narodzenia. W: Liturgia i pobożność ludowa. Red. W. Nowak. Olsztyn 2003 s. 78-103.
- Kopeć J. J.: Liturgia i pobożność ludowa w świetle historii. W: Liturgia i pobożność ludowa. Red. W. Nowak. Olsztyn 2003 s. 11-38.
- Mazur S., Zwyczaje, obrzędy i wierzenia okresu Adwentu i Narodzenia Pańskiego w regionie jasielskim. Rzeszów 2002.
- Nadołski B.: Teologiczne zasady odnowy pobożności ludowej. W: Liturgia i pobożność ludowa. Red. W. Nowak. Olsztyn 2003 s. 39-47.
- Syczewski T.: Zwyczaje, obrzędy i wierzenia okresu Adwentu i Bożego Narodzenia w regionie nadbużańskim. Drohiczyn 2002.
- Wit Z.: Rok liturgiczny w pobożności ludowej. W: Liturgia i pobożność ludowa. Red. W. Nowak. Olsztyn 2003 s. 62-77.

PREACHING IN THE ADVENT AND CHRISTMAS PERIOD CONNECTED WITH VARIOUS FORMS OF POPULAR PIETY OF THESE PERIODS

Summary

The article consists of two basic parts. The first one shows the basic forms of popular piety in the periods of Advent and Christmas, and in the second one the main issues are discussed that should be touched upon in preaching in these liturgical periods, on the basis of various forms of popular piety. As an introduction into these issues we remind of the central position occupied by liturgy in the life of the Church and of every Christian, but at the same time we

state that liturgy does not exhaust the Church's whole activity and the congregation's spiritual life, which is the cause why also popular services are recommended. However, these services may not be contrary to liturgy, but they should lead to it.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: Advent, Boże Narodzenie, choinka, liturgia, nabożeństwa ludowe, nowenna, pobożność, przepowiadanie, święta, żłóbek, wieniec.

Key words: Advent, Christmas, Christmas tree, liturgy, popular services, novena, piety, preaching, holidays, manger, wreath.